

Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem ve Teknikler

Nihat Oyman

Orcid : 0000 0001 8918 9142

n-forever-n@hotmail.com

Öz

Neo-teknolojik dönemle birlikte, önemli olan üretilmiş bilgiyi kullanabilen değil aksine yeni bilgi üreten ve bunu faydalı hale getiren insan yetiştirmektir. Küreselleşmeyle bilgi alanında meydana gelen canlılık aynı zamanda dini bilgi ve eğitimi açısından etkili olmuştur. Bu doğrultuda din eğitimi ve öğretimi iyice karmaşık hale gelmiştir. Özellikle de dinin asıl kaynaklarından uzak, belli bir ideoloji çerçevesinde geliştiren dini grup, tarikat ve yapılanmalar, geleneksel eğitimciler, dini belli şekillere sokarak, yanlış yöntem ve teknikler kullanarak, din ve ahlak eğitimi akil, vahiy modernite dışı bir biçimde servis etmişlerdir. Bu tür nedenlere bağlı olarak din eğitiminin önünde birçok engel ortaya çıkmıştır. Bu engellerden en önemlisi öğrenciyi devre dışı bırakan aktif olmasını engelleyen itaatkâr, sorgulamayı ve eleştirmeyi reddeden anlayışlardır.

Öğrenenin din eğitimindeki donanımı elde etmesi, yeni bilgiye erişerek, farkında olarak, bunu yapılandırarak ve kendisi merkezde kalarak bilgiye ulaşmasıyla mümkündür. Bunun için de öğretim yöntem ve tekniklerin yanı sıra öğrenenin eleştirebilmesi, sorgulayabilmesi, sorularına doğru cevaplar bulması, kendisine değer veren bir öğreticinin olması, teknolojinin kullanıldığı bir ortam olması da eğitim ve öğretim süreci içinde önemli bir yer edinmektedir. Öğrenme ortamının zengin olması, bütün becerileri geliştirecek yöntem ve tekniklerin kullanılması, din eğitimi daha anlamlı hale getirecektir. Öğrencilerin pasif bir pozisyonda olmalarının aksine onların düşünmesini, beyin fırtınası yapmasını, psikomotor ve duyuşsal gelişimini sağlayan eğitsel oyunlara, dramatizasyonlara, proje ödevlerine ve diğer yöntemlere yer vermek, onların motivasyonlarını yükseltecek ve öğrenmelerini kolaylaştıracaktır. Aynı zamanda farklı yöntem ve teknikler, öğrencilerin yaparak, yaşayarak, eleştirip sorgulayarak öğrenmelerine, istenilen bilgi, davranış ve becerileri kazanmalarına ve kalıcı öğrenme gerçekleştirmelerine fırsat sağlayarak diğer nedenlerden dolayı ortaya çıkabilecek problemleri de engelleyecektir.

Bu çalışmayla, öncelikle din eğitiminin iyi bir şekilde olmasını engelleyen faktörler, araştırılarak ortaya konulmuştur. Bu araştırma bağlamında din eğitimin önündeki engellerle ilgili soruları içeren anket uygulaması yapılmıştır. Bu anket uygulaması, 100 kişiye birebir, 300 kişiye ise sosyal medya ve mail üzerinde yapılmıştır. Toplamda 400 kişiye uygulanan bu anketin evreni Türkiye’de din eğitimi gören kesim, örnekleme ise Van ilinde bulunan ortaokul, lise ve diğer düzeyindeki öğrenenlerden oluşmaktadır. Aynı zamanda araştırma verileri, gözlem, birebir görüşme, literatür taraması gibi nitel araştırma yöntemlerine de dayanmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda yapılan görüşmelerde din eğitiminin önündeki engellere yönelik bulgular oransal veriler şeklinde ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Din Eğitimi, Engeller, Yöntem, Teknikler

New Methods and Techniques In The Context of Research In Barriers In Religion Education

Abstract

Along with the age of technology, it is important to train the human model that produces new information and makes it useful, not the ability to use the produced information. The vitality that has taken place in the field of knowledge with globalization has also been influential in religious knowledge and education. In this respect, knowledge of religion and morality or teaching has become more complicated. In particular, religious groups, sects and structures, traditional educators and religious educators, who developed religion within the framework of a certain ideology, have served religious and moral education in a non-wise way. Due to such reasons, many obstacles have emerged in front of religious and moral education. The most important of these obstacles are those that prevent students from being active.

The student's achievements in religious education depend on his / her access to new information, by constructing it in a conscious way and by getting himself / herself in the center. For this purpose, besides the teaching methods and techniques, the learner can criticize, question, find the right answers to the questions, have a teacher who values him / her and have an environment where the technology is used has an important place in the education and teaching process. The rich learning environment, the use of methods and techniques to improve all skills will make the gains more meaningful. In contrast to the passive position of the students, their thinking, brainstorming, educational games that provide psychomotor and affective development, dramatizations, project assignments and other methods will increase their motivation and facilitate their learning. At the same time, different methods and techniques will allow students to learn, experience, criticize and question, gain the desired knowledge, behavior and skills, and achieve permanent learning and prevent problems that may arise due to other reasons.

In this study, first of all, the factors that prevent good religious education have been investigated and revealed. In the context of this research, a questionnaire including questions about the obstacles to religious education was applied. This survey was conducted 100 to person and 300 to social media and e-mail. The universe of this survey administered to 400 people in total who cut religious education in Turkey, the sample of secondary school located in Van province, consists of those learned in high school and other levels. Research data is also based on qualitative research methods such as observation, questionnaire, one-on-one interview, literature review. As a result of this study, the findings regarding the obstacles in front of religious education were presented as proportional data.

Key Words: Religious education, Obstacles, Methods, Techniques

Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem ve Teknikler

1. Giriş

Herkesin kolay bir şekilde bilgiye ulaştığı bu çağda, öğrencilerden bilginin ezberlemesi yerine aktif olmaları, yaratıcı ve üretici olmaları, çağa hitap eden ve faydalı olan projeler üretmeleri beklenmektedir. Bunu başarabilmek için ancak zengin ve öğrenci merkezli eğitim ve öğretim yöntem ve tekniklere ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim ve öğretim sürecinde öğrenci merkezli yöntem ve teknikleri geliştirmek hem istekli bir şekilde değişimlerin olmasına, hem de öğrenilen bilgilerin anlamlandırmasına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Din eğitimi ve öğretiminin önündeki en büyük engellerden birisi olarak metot ya da yöntem ve teknik eksikliği, öğrenenlerin dinin öğrenmesine karşı albenisini azaltmaktadır. Bu anlamda istenen insan tipini yetiştirmek için öğrencinin ve diğer öğrenenlerin ne istediği nasıl istediği, neyin nasıl öğretileceği konusunda fikirler geliştirilmesi gerekmektedir. Öğrenciyi ve öğrenmeyi merkeze alan yapılandırmacı yaklaşımda birey kendi öğrenme sürecinde kendi yaşantılarında hareketle bizzat kendisi yaşayarak öğrenmesiyle mümkün olmalıdır. Geleneksel öğretim yerine hızla gelişen ve değişen toplum şartlarına uygun, bireyi merkeze alan eğitsel oyunlar, proje görevleri, çoklu zekâ kuramı, işbirlikçi öğrenme, örnek olay ve bu doğrultuda materyal geliştirme gibi birbirinden farklı yöntem ve teknikler tercih edebilen öğreticilerin olmasıdır. Her bireyin yaşadığı

Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem Ve Teknikler

Nihat Oyman

sosyal bir çevresi vardır, bireyin sürekli toplum ve çevreyle etkileşim içinde olması nedeniyle bunlar göz önünde bulundurularak öğrencinin bilişsel, fiziksel, ruhsal yönlerini geliştirecek yöntemler gereklidir. Zaten eğitimin amacı da öğrencinin bir bütün olarak gelişmesine yardımcı olmaktır. Öğrencilerin bilgiyi kendilerinin edinmesi ve aktif öğrenmenin gerçekleşmesi için öğretmenin yol yöntem geliştirerek rehberlik etmesi gerekmektedir.

1. 1. Yöntem

Bu çalışmayla, öncelikle din eğitiminin iyi bir şekilde olmasını engelleyen faktörler, araştırılarak ortaya konulmuştur. Bu araştırma bağlamında din eğitimin önündeki engellerle ilgili soruları içeren anket uygulaması yapılmıştır. Bu anket uygulaması, 100 kişiye birebir, 300 kişiye ise sosyal medya ve mail üzerinde yapılmıştır. Toplamda 400 kişiye uygulanan bu anketin evreni Türkiye’de din eğitimi gören kesim, örneklemini ise Van ilinde bulunan ortaokul, lise ve diğer düzeyindeki öğrenenlerden oluşmaktadır. Aynı zamanda araştırma verileri, gözlem, birebir görüşme, literatür taraması gibi nitel araştırma yöntemlerine de dayanmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda yapılan görüşmelerde din eğitiminin önündeki engellere yönelik bulgular oransal veriler şeklinde ortaya konulmuştur.

2. Din Öğretiminin Önündeki Engeller Araştırması ve Bulguları

Din eğitimi-öğretimi bir disiplin olarak Türkiye’de ilk defa modern eğitim kurumlarının yer almasıyla birlikte bu kurumlarda diğer derslerin yanı sıra özel bir ders içinde öğretilmeye başlayınca ortaya çıkmıştır. Din öğretiminin bir branş olarak ele almak sistemleştirmek teorisini geliştirmek metodlarını ile ve kurumlarını belirlemek günümüze kadar her ne kadar gecikmişse de günümüzde bu alan bir çalışma bulunmaktadır. Her ne kadar din öğretimi diğer alanlara göre sistematik bir şekilde öğretilmesi gecikmişse de aslında İslam dinin ilk yıllarında gerek Kur’an-ı Kerim’in bazı ifadelerinde gerekse Hz. Muhammed’in söz ve davranışlarında din öğretimi hayatın vazgeçilmez durumlarından biri idi. Nitekim şu anda eğitim içinde kullandığımız “Rab” kelimesinden türeyen “terbiye” kelimesinin İslam diniyle birlikte ortaya çıktığı da malumdur (Bilgin, 2007: 13). Geçmiş insanın yaradılışı kadar eski olan din öğretiminin günümüzde yaşadığı problemlerin nedenlerinin neler olabileceğine dair farklı okullarda olmak üzere ortaokul ve lise öğrencilerinden oluşan 100 kişiye anket uygulanmış ve bunun yanı sıra birçok üniversite öğrencisiyle de birebir görüşme yapılmıştır.

2. 1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Cinsiyet

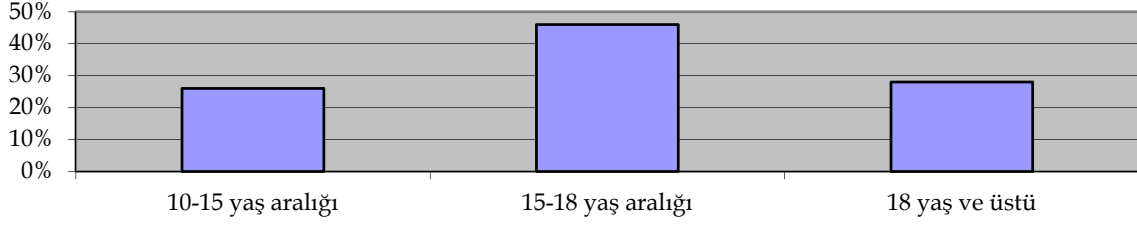

Grafik 1: Araştırmaya katılanların cinsiyet oranları

Grafik 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılanların %51’i kadın, %49’u erkeklerden oluşmaktadır. Cinsiyet oranlarının birbirine yakın çıkması araştırmanın güvenliği ve geçerliliği anlamında önemli bir sonuçtur.

Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem Ve Teknikler Nihat Oyman

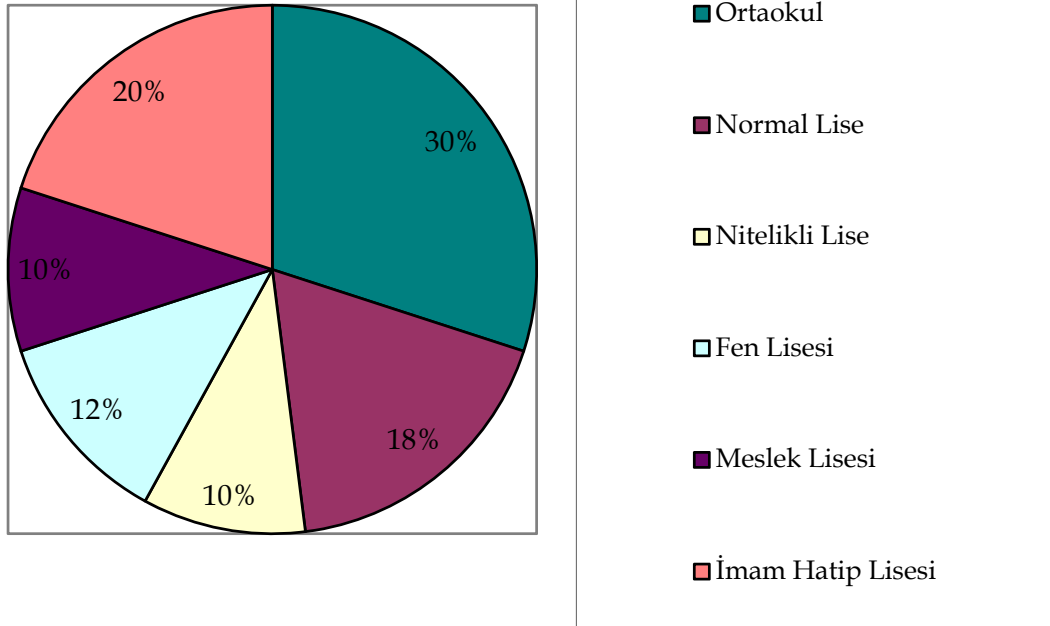
Yaş aralıkları

Grafik 2: Araştırmaya katılanların yaş aralıkları

Grafik 2’de araştırmaya katılanların yaş aralıklarından 10-15 yaş aralığı %26, 15-18 yaş aralığı %46, 18 yaş ve üstü yaş aralığı ise %28’dir. Araştırmanın daha çok ortaokul ve lise öğrencileri arasında yapılması böyle bir sonucu ortaya koymuştur. Ortaokul ve lise öğrencilerinin seçilmesi bilinçli olarak yapılmıştır. Çünkü bu iki kesim din eğitimini aktif bir şekilde görmektedir.

Okul Türü

Grafik 3: Araştırmaya katılanların okul türleri

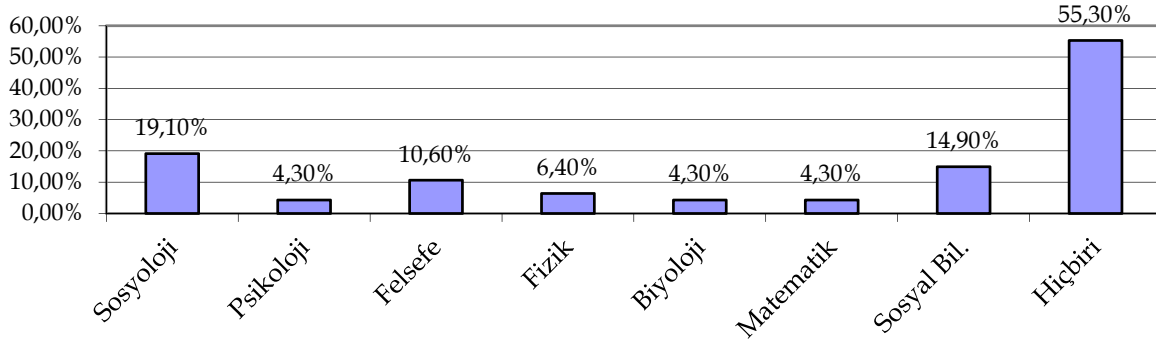
Araştırmanın daha doğru sonuçlar verebilmesi için farklı okul türlerinden denekler seçilmiştir. Araştırmaya katılanların %30’u ortaokul, %20’si imam hatip lisesi, %18’si meslek lisesi, %12’si fen lisesi, %10’si nitelikli liseler, %10’si normal liselerden oluşmaktadır. İmam hatip liselerinde din eğitimiyle ilgili derslerin fazla olması araştırma için bir problem oluşturmamaktadır.

2. 2. Diğer Öğretim Alanlarının Bilinmemesinden Kaynaklanan Problemler

Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem Ve Teknikler

Nihat Oyman

Din eğitimi görürükün öğretmeniniz konuları aşağıdaki öğretim alanlarından hangisiyle bağdaştırarak anlatmaktadır?

Grafik 4: Din eğitiminde öğretmenlerin dersi diğer alanlarla ilişkilendirme oranları

Din eğitimi, dini tezahürlerinin ve gelişmesinin diğer bilimlerin metotları ile incelenmesinden doğmuş bir dizi öğretim dalıdır. Bunlardan her biri din öğretiminin yükseköğretiminde müstakil olarak öğretim konusu yapılmaktadır. Bu öğretim alanları bilmeden ve ya dini öğretileri bu alanlarla bağdaştırmadan dini bilgileri anlamak ve bu bilgiler üzerinde tasavvura gitmek mümkün değildir. İnsanın psikolojisini, sosyal çevresini bilmeden bilgiler anlamlandırmak zor olacaktır.

Psikoloji, Dini olayların ve yaşayışların belirtilerini genel psikoloji metoduyla araştırır. Grafik 4' e göre araştırmaya katılanların sadece %4,30'u öğretmenlerin din eğitimi verirken psikoloji alanını kullandığını belirtmiştir. Bu da çok düşük bir orandır. Bir insanın yaşadığı psikolojik sorunları bilmeden onu dini anlamda eğitmek insan fitratı gereği mümkün olmamaktadır.

Sosyoloji, sosyal ve kültürel çevre ile dini davranış biçimleri arasındaki karşılıklı etkileri araştırır. Bunun için sosyolojinin metotlarını kullanır. Toplumunu anlamadan dini anlamak ve anlatmak hayli zor olmaktadır. Toplumun ekonomisini, adetini, kültürünü anlayabilmek ve bunu dini bakış açısıyla değerlendirebilmek adına sosyolojik verileri kullanmak kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Grafik 4' te olduğu gibi din eğitimcilerinin bu alanı çok ihmal ettiğini sosyolojinin verilerinin ve metotlarının kullanılma oranı sadece %19,10'da kalmıştır.

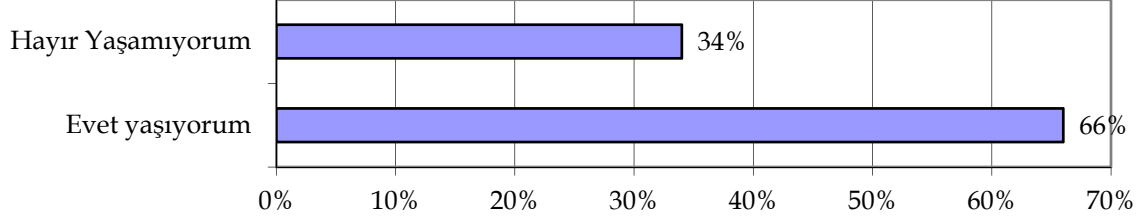
Felsefe, tek tek olaylardan bilerek dinin gelişini onun insanın kendini anlaması ve kültür için olan önemini araştırır. Felsefe düşüncesine hakim olmadan vahiyi anlamak ve bunu toplum üzerinde yorumlamak zor olur, bu da bir kısır döngü bilginin ötesine geçmeyecektir. Nitekim Kur'an, yaklaşık altı yüz yerde "Neden düşünmüyorsunuz." diyerek insanı düşünmeye sevk etmektedir. Ancak araştırmanın sonucuna baktığımızda din öğreticilerin sadece %10,60 felsefenin metotlarını kullandığı ortaya çıkmıştır. Bu oran, din eğitimi için büyük bir sorun teşkil etmektedir.

Fizik, kimya, biyoloji, matematik ise özellikle "evrendeki yasalar" gibi yaratılış konularıyla birebir ilişkili olmasına rağmen bu alanlara değinme oranları çok düşük kalmıştır. Fizik %6,40, kimya %4,30, matematik %4,30 oranında kalmıştır.

Din eğitimi ve öğretiminin etkili bir şekilde olması için bu öğretim alanlarının iyi bilinmesi ve bu alanların metotlarından iyi yararlanması gerekmektedir. Ancak araştırmaya katılanların %53'u, din eğitimcilerin bu alanlardan hiçbirisinin konusuna ve metoduna değinmeden eğitim verdiklerine dair görüş belirtmişlerdir.

2. 3. Mezhep Ayrılıklarından Dolayı Ortaya Çıkan Problemler

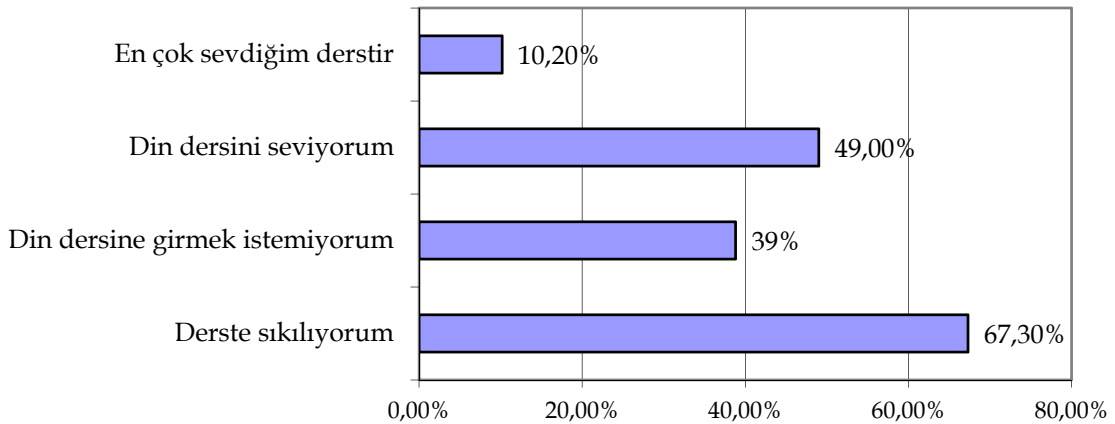
Grafik 5: Mezhep ayrılıklarından dolayı problem yaşama ve ya yaşamama oranları
Din eğitimi görürken mezhep ayrılıklarından dolayı problem yaşıyor musunuz?

Türkiye eğitim politikası ve İslam dinin bütünlüğü açısından din dersleri devletin okullarında mezhepler üstü olarak öğretim yapılmak durumundadır. Mezheplerin doğuşu ve gelişmesi ile ilgili araştırmalar göstermiştir ki mezhepler ortaya çıkan aşırı bölünmeyi önlemek amacıyla çok sayıda ilim adamının bulunduğu dönemlerde teşvik edilmiştir. Fakat teşvik sonucu mezheplerde toplanmayla boşlayan mezhepçilik öyle güçlenmiştir ki mezhepler ayrı dinler gibi olmuştur. İslam dinin bütünlüğü ilk ve orta öğretim de sağlam bir biçimde verildikten sonra yükseköğretimde veya aile içinde eğitimde ayrıntılara girilebilir (Bilgin, 2007: 88,89). Son yıllarda mezhep ayrılıklarının ideolojik amaçla kullanılmak istediğinde bir gerçektir. İşte bu olumsuzluklardan kurtulmak için İslam dininin inanan bütün insanları birleştirmeyi amaç edinmesini ve evrenselliği ön palan çıkarmak gerekir. Din eğitiminde sadece bir mezhebe takılıp kalmamak gerekir. Nitekim araştırmaya katılanların 66% 'sı mezhep ayrılıklarından dolayı problem yaşadığını ifade etmiştir. Aynı zamanda 34% 'u ise mezhep ayrılıklarından dolayı problem yaşamadığını belirtmiştir.

2. 4. Din Öğretiminde Öğrencide Kaynaklanan Problemler

Öğrenci olarak din dersi aldığınızda kendinizi nasıl hissediyorsunuz?

Grafik 6: Din eğitimi alan öğrencilerin durumlarını belirten oranlar

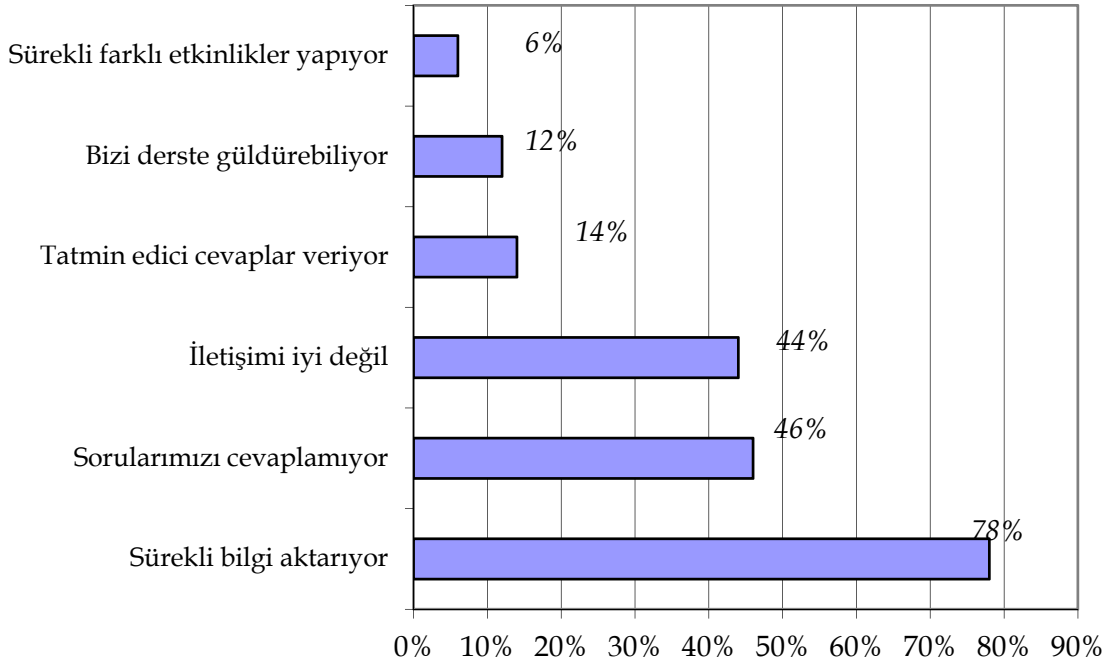
Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem Ve Teknikler

Nihat Oyman

Din dersi, genellikle öğrencinin yaşadığı hayatla pek az ilgili oluşundan dolayı eleştirilmektedir. Buna karşılık, öğrenciye pek çok zihinsel yük yüklemektedir. Konuların her çağ öğrencilerinin ilgisini çekmek şekilde daha farklı bir yaklaşımla ele alması bir ihtiyaçtır. Nitekim yeni müfredat uygulamalarında kısmen düzenlemeler olsa da bu, çoğu eğitimci tarafından yeterli görülmemektedir. Din öğretimi yapılırken öğrencinin sosyal çevresi kültürü hazır bulunuşluğu göz önünde bulundurulması kaçınılmazdır. Araştırma sonucuna baktığımızda katılımcıların %49,00'u din dersini sevdiğini söylemesine rağmen, %67,30'u ise derste sıkıldıklarını belirtmişlerdir. Bu durum bize aynı zamanda bu yönden gerekli düzenlemeleri bir ihtiyaç haline getirmektedir. Grafik 7'ye bakıldığında araştırmaya katılanların %78'i öğretmenlerin sürekli bilgi aktardıklarına ve alternatif teknik ve yöntemler, kullanmadıklarına dikkat çekilmiştir. Tam bu noktada öğrencilerin neden din dersinden sıkıldıklarına dair yöntem ve teknik eksikliği, sürekli bilgi aktarma gibi nedenler ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda “sorularımız cevaplanmıyor” diyen öğrenci oranı da %48 ile yüksek bir orana sahiptir. Bu da gösteriyor ki öğrencilerin sorularının cevapsız bırakılması ya da yeteri düzeyde cevap verilmemesi, öğrenciyi aktif kılan teknik ve yöntemlere yer verilmemesi, öğrencilerin din dersinde sıkılmasına ve motivasyonlarının düşmesine sebep olmaktadır.

2. 5. Din Öğretiminde Öğretmen Kaynaklı Problemler

Din eğitiminde öğretmenin yaklaşımından memnun musunuz?

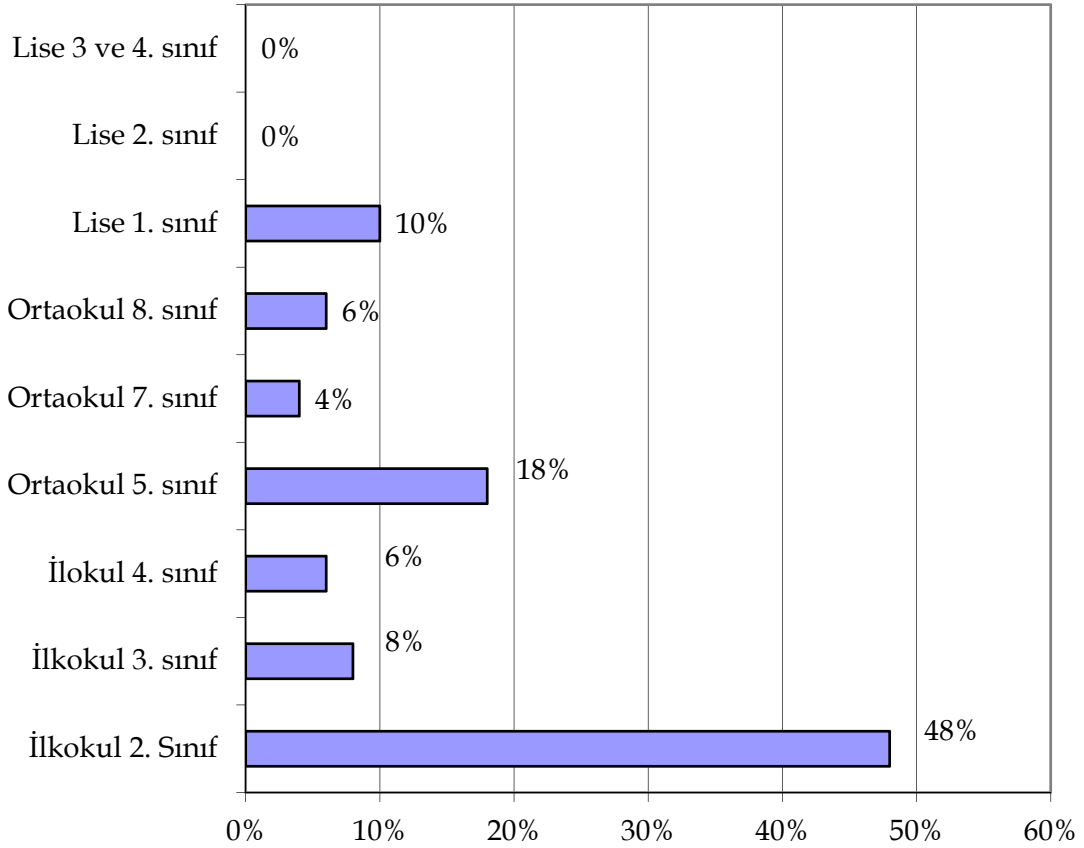
Grafik 7: Din eğitiminde öğretmenlerin yaklaşımıyla ilgili oranlar

Genelde öğrencilerin problemleri yaradılış konusunda yoğunluk kazanmaktadır. Çeşitli derslerde aldıkları bilgilerin din bilgileriyle çeliştiğinin ve bu çelişmenin kendilerini çıkmaza soktuğunu da belirten öğrenciler bu hususa çare bulunmasını istemektedirler. Onların, tam cevap alamadıkları konular, ahiret hayatı,

Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem Ve Teknikler Nihat Oyman

ruhlar, ölüm, kader vb. konulardır. Derslerin işleniş biçimi ile ilgili olarak soru-cevap ve sohbet tercih ettiklerini belirten gençlerin %78'i öğretmenlerin sürekli bilgi aktardıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenin alan bilgisinden kaynaklanan veya iyi bir cevaplandırıcı olamamasından dolayı da din öğretiminde problemler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda araştırmaya katılanların %46'sı din öğreticilerin öğrencilerden gelen sorulara tatmin edici cevaplar vermedikleri görülmüştür. Ayrıca din öğretimini yapan kişilerin iletişiminin iyi olmamasından dolayı da din dersini sevilmeyen bir ders haline getirmiştir. Nitekim "öğreticinin iletişimi iyi değil" diyenlerin oranı da %44'tür. Bu da hiç azımsanmayacak bir orandır.

2.6. Din Öğretimini Ne Zaman Başlaması Gerektiğinden Dolayı Ortaya Çıkan Problemler Sizce din eğitimi ne zaman başlamalıdır?

Grafik 8: Din eğitiminin ne zaman başlaması gerektiğine dair oranlar

Çocuklarda dini uyanmanın ne zaman belirlendiği konusunda değişik fikirler bulunmaktadır. Bazı ruh bilimciler ve eğitimciler erken çağda din ile ilgili bir eğitimi gereksiz görürler. Bazıları ise din ile ilgili eğitim vermenin gıda vermeye benzemesi gerektiğini onu doğumdan itibaren başlanabileceğini özellikle de evrensel ahlaki ilkelerin daha küçükken verilmesi faydalı olacağını ifade etmişlerdir. Din duygusunun işlenmesi ve karşılanması bakımından çağlar arasında en zoru ve en önemlisi şüphesiz duygunun uyandığını gösteren ilk soruların geldiği çağdır. Yani okul öncesi çağdır. Soruların geçiştirilmemesi ciddiye alınarak doğru ve sade tek anlamlı kelimelerle cevaplandırılması ilke olarak kabul edilmelidir. Çocuğu adam yerine saymayarak basit veya mübalağalı davranışlar ve ifadeler bütünü ile yanlıştır. Çocuklar adamdırlar sadece cüsseleri küçüktür ve tecrübeleri azdır. Dikkat edilmesi gereken ince nokta şudur: çocuğa sorulduğu kadar cevap verilecektir. O soru diye bilgi yağmuruna tutulmayacaktır. Üç nokta din eğitimine hazırlık için önemlidir. Bunlardan birincisi anne

Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem Ve Teknikler

Nihat Oyman

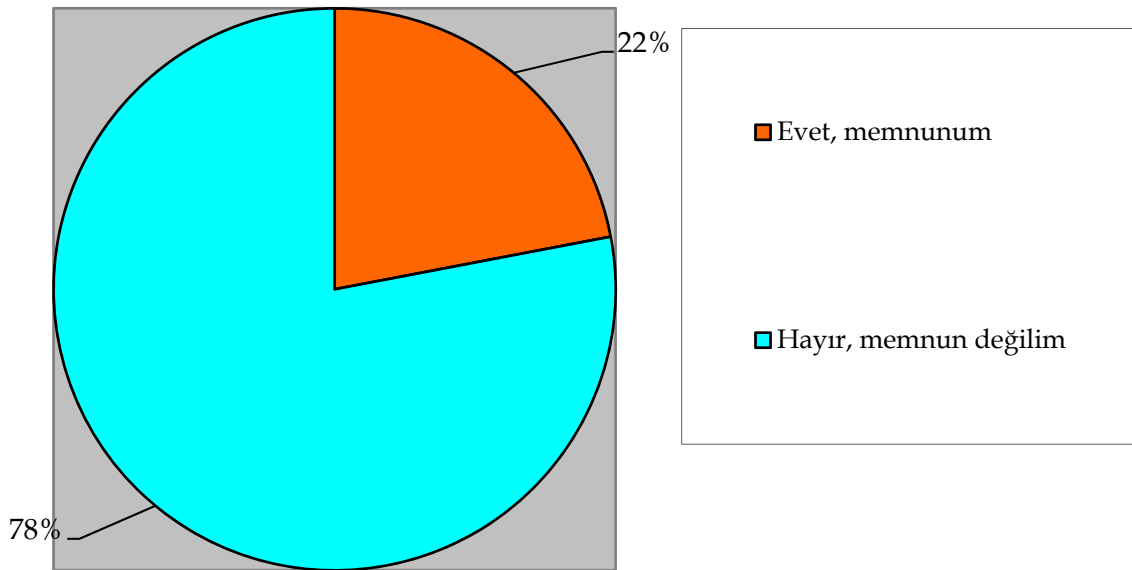
baba veya onların yerini tutan yakın kişilerin ilişkileri olumlu sevgiye dayalı ilişkiler olması lazım. Bu sevgi ve güvenden yakın ilişkilerin verici bilici öğretici ve ifade edici her türlü yardıma hazır sıfatlardan ve sıfatları gerçek sahibi Allah fikrine geçmek mümkün olabilecektir. İkincisi; çocuklara küçük yaşta küçük duaların şükür cümlelerin ve ilahilerin çok yavaş olarak belletmesidir. Üçüncüsü yine ebeveynin veya onların yerini tutanların davranışlarında çocuğa din duygusunu ve kutsalı hissetmesidir. İşte bunun gibi ayrıntılı çocuklara dini öğretimi etkili bir şekilde verilmesini sağlar (Bilgin, 2007: 103-108).

Araştırmaya katılanların %48'i en yüksek oranla din eğitiminin 2. sınıfta başlaması gerektiği konusunda görüş belirtmiştir. Bu da din ve ahlak eğitiminin daha erken yaşlarda başlaması dinin sağlıklı bir şekilde öğrenmesine katkı sağlayacağını göstermektedir. Nitekim bu yaşlardaki çocukların fazla meraklı olması ve doğrultuda sorular sormalarına karşılık doğru cevaplar almazlarsa sağlıklı bilgilere ulaşmaları mümkün olmayacaktır. Bu durum, ileriki yaşlarda dini eğitim ve dini bilgiler açısından bir koplekse dönüşebilmektedir.

Küçük yaşlarda din eğitimi verilirken aynı zamanda çocuklara ilgilerinin gelişmediği konularda anlamaya hazır olmadıkları bir dille ezberletmek ve sık sık tekrarlatmak din öğretiminde bitkinliğe sebep olacaktır. Eleştiri düşüncenin ve teknolojinin hızla geliştiği çağda, sürekli yasaklar içeren söylemlerde ve uyarılarda bulunmak, çocukları düşünmekten alkoymak, çocukların ve gençlerin kendilerine yön verecek düşünceleri kendilerini bulmalarını engellemektedir. Bunların yanı sıra din dili ve iletişimi de önemlidir. Karşılıklı konuşup anlaşabileceğimiz bir din dili de geliştirmek, dini iletişim bağlamında gerekli ve kaçınılmazdır. Dini bilgilerin bu yaştaki öğrenenlere oyun motivasyonu ile vermek daha faydalı hale gelecektir. Aksi durumda ezberleterek ya da zorlayarak din eğitimi verildiğinde ileriki yaşlarda dine karşı olumsuz bir tutum gelişebilmektedir.

2. 7. Din Eğitiminde İzlenen Metotlardan Kaynaklanan Problemler

Din eğitiminde uygulanan metotlardan memnun musunuz?

Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem Ve Teknikler

Nihat Oyman

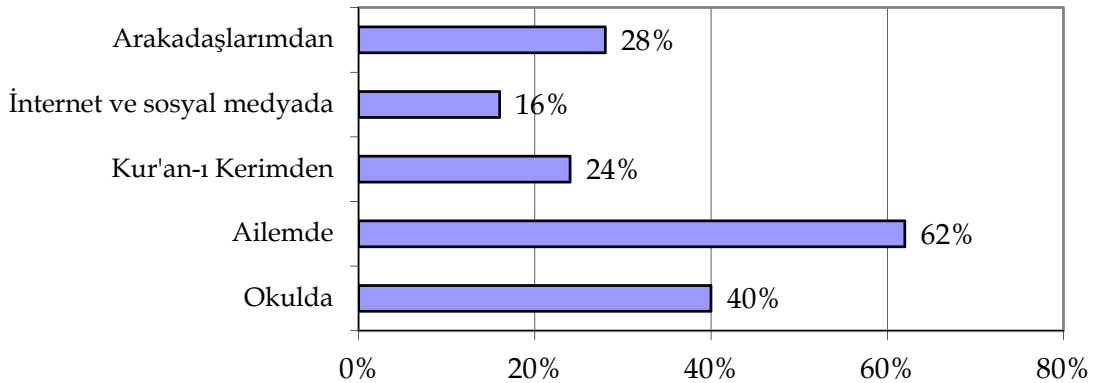
Grafik 9: Din eğitiminde uygulanan metotlardan memnuniyet oranları

Eğitimciler giderek doğruluk derecesi artan deneyler yaptıkça çocuğun nasıl öğrendiği ile ilgili gerçeklere daha çok yaklaşmaktadır. Bu bilgiler bizim öğretim metodlarımızı değiştirmektedir. Toplum değişirken amaçlarımız değişmekte onlarla birlikte metodlarımızda değişmektedir. Bu durumda din eğitimi ve öğretimi için de geçerli olan bir durumdur.

Teknolojik gelişmelerle birlikte günlük hayatımızda çok önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Sürekli olarak değişen dünya gündemini takip edebilmemizi sağlayan internet kullanımı ve buna bağlı olarak sosyal medya ağları birçok konu ve alanda bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Bu gelişmeler, ruhi ilgiler ve ihtiyaçlarımızı da karşılayabileceğimiz alanlar olmasıyla birlikte dini duygu ve düşüncelerimiz üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğu zamanlar da olmaktadır. Dini duygu ve düşüncelerin, değerlerin internet bloklarında, sosyal medya ağlarında ve diğer medya organlarında yer alması, aile ve formel eğitim öğretim mekanlarının etkisinin azalmasına ya da bilgiler çatışmasına sebep olmuştur. Özellikle de gençlerin medya organlarında maruz kaldığı marjinal ya da informel bilgiler, gençlerin ya da öğrenenlerin tümünde doğru dini bilgileri öğrenmelerine engel olmuş ve bu bağlamda birçok probleme sebep olmuştur. Örneğin son zamanlarda tartışılan gençlerin dini yönelimleri ile ilgili araştırmalar, bu durumu ortaya koymaktadır. 2010'lu yıllardan sonra Türkiye'de din eğitiminin önündeki siyasi problemlerin çoğunun aşılmasına rağmen hatta din eğitimi ile ilgili ders ve okul sayılarının artırılmasına bakıldığında sağlıklı din eğitimi ve ahlak öğreniminin istenilen düzeyde olmadığı görülmüştür. İşte bu durumların hepsi, değişen hayat şartlarına göre din eğitim ve öğretimi daha etkili kılmak için öğretim yöntem ve tekniklerin geliştirmesinin zorunlu olduğunu göstermiştir. Öğrenciler ezberleyerek de öğrenirler ancak yaşayarak öğrendikleri daha kalıcı özelliktedir. Bunun içinde din öğretimi yapılırken öğrencinin aktif ve katılımcı metotlar izlenilmeli teknoloji ve diğer iletişim ağlarının kullanılması din eğitimin önündeki en önemli engellerden bir tanesini kaldıracaktır. Araştırma sonuçlarına baktığımızda, maalesef katılımcıların %78'i derste uygulanan yöntem ve tekniklerden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Artık post-modern çağda tekrarın, bilgi aktarımının, konu anlatmanın çok da değeri kalmadığını farkında olmak gerekir. Sosyal hayatı geliştiren, öğreneni aktif kılan, düşünmesini hatta eğlenmesini sağlayan alternatif metotlar düşünmek ve uygulamak din eğitiminin önündeki engelleri azaltacaktır.

2. 8. Din Öğretiminin Nerden ve Nasıl Öğrenildiğinden Kaynaklanan Problemler

Dini daha çok hangi kaynaklardan öğreniyorsunuz?

Grafik 10: Dinin daha çok nerelerden öğrenildiğine dair oranlar

Araştırmanın verilerine göre araştırmaya katılanların %62'si dini, daha çok aileden öğrenmektedir. %24 Kur'an-ı Kerimden, %40'ı ise okuldan öğrendiğini ifade etmiştir. Geri kalanın %28'i arkadaşlarından, %16'sı ise

Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem Ve Teknikler

Nihat Oyman

sosyal medya ve internetten öğrendiğini belirtmiştir. Aileden ve çevreden öğrenilen dini kalıp bilgilerin değişmesi dini eğitimin daha sağlıklı olmasını engellemektedir. Bazı kültürel bilgilerin dini bilgi olarak çevreden ve aileden öğrenilmesi okulda verilen bilgilerle çelişebilmekte bu da öğrenenin dini bilgi karmaşasına sebep olabilmektedir.

3. Din Öğretiminde Kullanılması Gerekli Yöntem ve Teknikler

3. 1. Eğitsel Oyunlar ve Drama Örnekleri

Eğitsel oyunlar ve drama, öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesini sağlayan ve daha rahat şekilde tekrar edilmesine olanak tanıyan etkinlikler olarak ifade edilir. Eğitsel oyunların en önemli özelliklerinden biri öğrenmeye yönelik olmasıdır. Öğrenci için oyun ya da dramatizasyonlar keyifli bir etkinlik olmakla birlikte öğrencinin bedensel zihinsel, duygusal ve sosyal yönden gelişmesine katkı sağlamaktadır. Eğitsel oyunlar ve drama örnekleri dersi daha eğlenceli hale getiren araçlardır. Öğrenciler böylece öğrenmeye hevesli olur, yarışma havasını verdiği dikkat yoğunluğu da öğrenmeyi kolaylaştırır (Yorulmaz, 2013: 13).

Dramatik oyun, psikodrama, rol oynama, doğaçlama, tiyatro ve eğitsel oyunlar öğrencinin öğrenmeye bizzat katılmasını sağlayarak öğrenilen bilgilerin anlamlandırmasını sağlamaktadır. Bu etkinlikler sırasında öğrenci arkadaşları ve öğretmeniyle hem sözlü olarak hem beden yoluyla etkileşim halinde olup sosyal ve zihinsel beceriler kazanmaktadır. Bu becerilerin gerçekleşmesi için öğretmenin çok iyi bir hazırlık yapması, etkinliğin amacından öğrenciyi haberdar etmesi öğrenciyi aktif kılacak faaliyetlerde bulunması ve öğrencileri kazanım doğrultusunda değerlendirmesi gerekmektedir. Ayrıca öğretmen bu teknikleri sınıfta uygulamaya karar verirken tekniğin o işlenecek konuya uygulanabilirliğine dikkat etmeli, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyine göre tekniği belirlemelidir ve etkinliğin sadece bir oyun olmadığını eğitici bir oyun olduğunu hatırlatmalıdır. Oyunun ya da dramanın kullanım sınırlılıkları önceden belirlenmelidir, aksi durumda oyun sırasında sınıf disiplini bozulabilir. Öğrenciler arasında olumsuz etkileşimler ortaya çıkabilir, çok fazla zaman kaybı olabilir, öğretmene ve öğrencilerin birbirilerine karşı olumsuz tutum ve davranışlar gelişebilir.

3. 2. Örnek Olaylar

Örnek olay yöntemi, gerçek hayatta karşılaşılan problemlerin sınıf ortamında çözülmesi yoluyla öğrenmenin sağlanmasıdır. Bu yöntem öğrencilere bir konuyu ya da bir beceriyi kazandırmak ve o konuda uygulama yaptırmak amacıyla kullanılabilir. Günlük hayatta karşılaşılan gerçek bir problemin çözümü için en ideal yöntemdir. Öğrenci etkinliğine dayalı güdeleyici bir öğretim yaklaşımı olan, öğrencinin öğrenme sürecine etkin olarak katıldığı, buluş yoluyla öğrenme yaklaşımını temel alır. Burada problem çözme tekniklerini, işbirliği içinde öğrenme, rol oynama gibi teknikleri de rahatlıkla kullanıp uygulama fırsatı bulunur. Kavrama düzeyinde ki davranışların kazandırılmasında kullanılır. Bu yöntem sosyal sorunları karmaşık halleriyle beraber bir bütün olarak kavramaya çalışır. Özellikle ahlaki değer taşıyan konularda kullanılabilen etkili bir yöntemdir. Örnek olaylar yaşanmış olabildiği gibi hayali de olabilir. Bu tekniğin amacı toplumdaki farklı görüşlere, farklı değerlere sahip insanların birbirleriyle konuşarak farklılıklardan kaynaklanan problemleri çözmeye kullanabilecekleri becerileri kazandırmaktır.

3. 3. Argümantasyon Tekniği

Argümantasyon, iddiaları dayandıkları veriler ile ilişkilendiren uygun gerekçeleri yapılandırma süreci olup delilleme ve dayandırma çalışmalarında ispat ve delillerle desteklenen çalışmalarını ifade eder. Argümantasyon tekniği, bir fikri, bir hipotezi veya bir düşünceyi deliller ve ispatlar kullanılarak savunma ve açıklamaya çalışmasıdır. Bu açıklamalarda kullanılan ispat ve deliller ise argümanlardır. Önemli bir akıl yürütme çeşidi olan argümantasyonun merkezinde problem çözmeye karar varma ve yargıları asıl kaynaklarla gerçekçi

Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem Ve Teknikler

Nihat Oyman

kuramsal temellerle açıklama, fikirleri ve inançları formüle edebilme gibi entelektüel beceriler yer alır. Argümantasyon tekniği basitçe tartışma veya karşılıklı iddialar öne sürme değildir. İddialar ve kanıtlar arasında ilişkiler kurmayı gerektiren argümanların desteklenmesi için bilimsel varsayımların önemli olduğu bir süreçtir.

Din eğitiminde argümantasyon tekniği çok önemli bir yere sahiptir. Dini gerçek argümanlardan değil de toplama bilgilerin olduğu cemaat ve tarzı yapılardan öğrenen kesimi ikna etmek o olayı sahih kaynaklar olan Kuran'ın ayetleriyle mümkündür. Verilen dini ve ahlaki bilgilerin İslam'ın gerçek ruhuna yakışır olması ve mezhepler, cemaatlar, tarikatlar ve hurafeler üstü olması gerekmektedir. Bunun ispatı için, özellikle de Kur'an'da geçen ayetler ve ayetlerle çelişmeyen sahih olan peygamberin uygulamalarından örnekler verilmesiyle olanaklıdır. Özellikle insanların Kuran'ı Kerim'i anlamaktan uzak durması, birçok dini hurafenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hz Peygamber'in en sahih sünneti Kur'an'ı Kerim'dir. Nitekim Hz Peygamber, Kur'an dışında ya da Kur'an'ın ayetleriyle zıt bir hükümde bulunamaz. Bundan dolayıdır ki din eğitimini Kuran merkezli öğretmek aynı zamanda peygamber merkezli anlatmak anlamına gelmektedir.

3. 4. Proje Görevleri ve Araştırma Ödevleri

Proje görevleri ve araştırma ödevleri, öğrencilerin bireysel ya da grupla etkin olduğu ve öğrenmenin okul dışında devam ettiği yöntemlerdir. Bu yöntemlerde öğrenci bir konu hakkında araştırma yapmak için planlama yapar, inceler, araştırır, uygular, öğretmen ve akranlarıyla birlikte değerlendirir. Bu yöntem aynı zamanda öğrencinin okulla gerçek hayat arasında bağ kurmasına katkı sağlar. Proje yöntemi herhangi bir konunun öğretiminde doğrudan bir uygulama olarak değil öğretime destek amaçlı kullanılmaktadır. Yani öğrenci proje üretmek hem öğrenmenin sürekliliğini devam ettirmekte hem de öğrendiği konuyu pekiştirmektedir.

Dersin üniteleri öğrencilerin isteklerine göre dağıtılması şeklinde proje çalışmaları yapılabileceği gibi ünitelerin değil de üniteler ile ilgili güncel olayların ve konuların öğrencilere istekleri doğrultusunda dağıtılması şeklinde de proje çalışmaları yapılabilir. Ünitelerin öğrencilere dağıtılması durumunda öğretmen öğrencilere çalışmalarda rehberlik eder. Proje çalışmaları hazırlanıncaya kadar haftanın belli günleri öğretmen, çalışmaların gidişi hakkında proje gruplarından bilgi alır ve çalışmalarında onlara rehberlik eder. Konu ile ilgili güncel olayların proje şeklinde dağıtıldığı durumlarda ise ders normal şekilde işlenir. Ancak proje sunularına öğretmen yine rehberlik eder. Çalışma alanında faktörlerin karşılıklı ilişkisi üzerinde durulur. Daha sonra elde edilen sonuçlar ile problem durumu karşılaştırılır ve bir rapor hazırlanır. Bu tür çalışmalar için sergi, duvar gazetesi ve okul gazetesi, tişört hazırlama, albüm oluşturma, haber bülteni hazırlama gibi etkinlikler de düzenlenebilir. Projenin sunulmasında rol oynama, tartışma gibi farklı gösteri teknikleri kullanılabilir. Bu öğretim yönteminde, sınıf öğretimi yerine "küme" ve küme içinde "bireysel" öğretime önem verilir. Projeler tek başına da hazırlanabilir. Ancak okullardaki eğitim ve öğretim faaliyetlerinde sınıf mevcutları nedeni ile küme çalışmaları şeklinde gerçekleştirilmeleri daha kolaydır. İşbirliği ve yaparak öğrenme bu öğretim yönteminin en önemli özellikleridir.

3. 5. Kavram Haritaları

Öğretim sürecinde kavram haritaları, bilgi ve kavramlar arasındaki ilişkiyi hiyerarşik bir yapı içinde genelden özele doğru görsel hale getirerek öğrenciye somut veriler sunmayı amaçlayan bir öğretim tekniğidir. Kavram haritaları, bir olayı veya konuyu topluca gösteren, kavramları, kavramlar arası ilişkileri belirten grafik araçlarıdır. Kavram haritası, insanların nasıl öğrendikleri ile anlamlı öğrenme konuları arasında köprü kuran bir öğrenme, öğretme stratejisidir. Kavramların anlaşılması ve zihne girmesi için ön bilgilerin yeterli olması ve etkin olarak kavramları ve o kavramlar arasındaki ilişkileri düşünmek gereklidir. Kavram haritaları hem öğrenci hem de öğretmenler tarafından çizilebilmekte ve bir öğretim stratejisi ve materyali olarak kullanılmaktadır.

Kavram haritaları, konuyu etkili ve kalıcı bir biçimde anlamlandırır. Öğretmenler bu yolla öğrencilerin

Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem Ve Teknikler

Nihat Oyman

eksiklerini ve yanlış kavramsallaştırmaları fark ederler. Etkili, kalıcı, anlamlı ve yol gösterici oluşu öğrenmeyi kolaylaştırır. Harita yapma süreci yaratıcı bir etkinlik olabilmekte ve yaratıcılığı geliştirmede katkıda bulunur. Soyut kavramları somut hale getirerek görselliği sağlar. Öğrencinin mevcut bilgileri ile yeni bilgiler arası ilişkiyi güçlendirip bütünlüştürür. Öğrenmeyi anlamlı hale getirir Edinilen bilgilerin uzun süreli belleğe yerleşmesine yardım eder. Bir konunun sınırlarının belirginleştirir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında din eğitiminin önünde geleneksel yöntemlerden dolayı birçok engel bulunmaktadır. Öğreticilerin diğer alanlarla bağlantı kurmadan ders anlatması, teknoloji çağının gereklerinden dolayı dini öğrenenin birçok bilgi alanına maruz kalması, dini bilgi alanında bir karmaşıklık meydana getirmiştir. Araştırmaya katılanların 55,30%'u din öğreticilerin fizik, felsefe, sosyoloji gibi alanlara bağlantı kurmadan kuru bilgi öğrettiklerini ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılanların %66'sı mezhep ayrılıklarından dolayı problem yaşadığını, %67,30 din dersini görürken çok sıkıldığını, %78'inin öğretmenlerin sürekli bilgi aktardığını farklı yöntem ve teknikler kullanmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca din eğitiminin ikinci sınıftan itibaren başlaması gerektiğini söyleyenlerin oranı %48, dini ailesinden öğrendiğini söyleyenlerin oranı ise %62 olmuştur. Tüm bu verilere baktığımızda din eğitiminin önündeki engeller sırasıyla, diğer alanların bilinmemesi, mezhep ayrılıkları, din eğitiminde izlenen yanlış metotlar, din eğitiminin doğru zamanda ve yerlerde öğrenilmemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında bu engellerin hepsi doğrudan ya da dolaylı bir şekilde izlenen yöntem ve yaklaşımlardan kaynaklıdır.

Teknolojik gelişmelerle birlikte bilginin küreselleşmesi ya da bilgiye ulaşmanın kolaylaşması, bireyleri geleneksel yöntemler kullanarak bilgi anlamda ikna etmek zorlaşmıştır. Ayrıca insan yapısı gereği aktif olarak katıldığı, içselleştirdiği, sevdiği, şeyleri daha çabuk öğrenir ve hayatında bunları uygulamaktadır. Bu anlamda istenen insan tipini yetiştirmek için öğrencinin ve diğer öğrenenlerin ne istediği yerine nasıl istediği, neyin nasıl öğretileceği konusunda fikirler geliştirilmesi gerekmektedir. Öğrenciyi ve öğrenmeyi merkeze alan yapılandırmacı yaklaşımda birey kendi öğrenme sürecinde kendi yaşantılarında hareketle bizzat kendisi yaşayarak öğrenmesiyle mümkün olmasıdır. Geleneksel eğitim yerine hızla gelişen ve değişen toplum şartlarına uygun, bireyi merkeze alan eğitsel oyunlar, proje görevleri, çoklu zekâ kuramı, işbirlikçi öğrenme, örnek olay ve bu doğrultuda materyal geliştirme doğru şekilde iletişim kurma gibi birbirinden farklı yöntem ve teknikler tercih edebilen öğreticilerin olmasıdır. Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında bunu sık bir şekilde görmek mümkündür.

İslam dinin ve ahlak öğretiminin en önemli örneği olan Kur'an ve Hz Peygamber'in metotlarına baktığımızda birbirinden farklı ve kişinin aktif olduğu birçok uygulama görmekteyiz. Hz Peygamber, dini öğretilerini inananlara açıklamış uygulamayı da kendi yaşayışı ile göstererek rehberlik etmiştir. Kur'an ve Hz Peygamber, ibadet ve ilim için özel bir yer şartı koymayarak her yerde eğitim anlayışını geliştirmiştir (Gudde, 2018: s.64-90).

Kuran'ın ayetlerindeki "siz hiç düşünmüyor musunuz" "siz hiç bakıp da akletmiyor musunuz" ifadeleri insanları araştırmaya sorgulamaya sevk etmiştir. Kuran'daki "eğer bilmiyorsanız bir bilene sorunuz" ayeti bilmeyenlerin bilenlere sorarak öğrenmesini istemiştir, yani işbirlikçi öğrenmeyi ön plana çıkarmıştır. Hz Peygamber bilginin değerinin onu elde etmede sınırlı olmayacağı, en bilgili kimsenin bile öğreneceği şeylerin bulunabileceği hatta peygamberlerin bile her şeyi bilmediğini söyleyerek yaşam boyu eğitim ve öğretime dikkat çekmiştir. Hz Peygamber bazı konularda kendisine soru soranlara onların bu konuda akıl yürütebilmeleri için cevabı soru şeklinde söyleyerek günümüzde Sokrat tekniği dediğimiz tekniği kullanmıştır. Hz Peygamber belli konularda soru soranlara o kişinin sosyolojik durumuna göre cevap vererek o kişinin o davranışı kazanmasına katkı sağlardı. Kur'an, "Rabbinin yoluna hikmet ile, güzel öğütlerle çağır! Onlarla en güzel şekilde tartış" ayetiyle dinin severek öğretilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Aynı zamanda Hz. Peygamber çocuklarla

Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem Ve Teknikler Nihat Oyman

oynamayı teşvik ederek çocukların bu ihtiyacını göz ardı etmemiştir. Bütün bu örneklere baktığımızda Kuran ve Hz Peygamber, kişinin özelliklerine ve şartlara göre teknik ve yöntemlerle kişiyi aktif kılarak ve motivasyonunu yüksek tutarak öğretilmesine dikkat çekmektedir. Bizim de din ve ahlak öğretimini post modern dünyanın şartlarını göz önünde bulundurarak öğrenciyi merkezde tutarak ve sevdirek gerçekleştirmemiz gerektiği kaçınılmazdır (Oyman, 2017: 2).

Her bireyin yaşadığı sosyal bir çevresi vardır, bireyin sürekli toplum ve çevreyle etkileşim içinde olması nedeniyle bunlar göz önünde bulundurarak öğrencinin bilişsel, fiziksel, ruhsal yönlerini geliştirecek yöntemler gereklidir. Özellikle de mezhepsel anlamda farklılıklara gidilmeden mezhepler üstü din eğitiminin olması gerekmektedir. Ayrıca öğretici bütün ideolojik bilgilerinden arınık bir şekilde her öğrenene eşit mesafede olması hem dinin hem de din öğretiminin gereğidir. Zaten eğitimin amacı da öğrencinin bir bütün olarak gelişmesine yardımcı olmaktır. Öğrencilerin bilgiyi kendilerinin edinmesi ve aktif öğrenmenin gerçekleşmesi için öğretmenin yol yöntem geliştirerek rehberlik etmesi gerekmektedir.

Din Eğitiminin Önündeki Engeller Araştırması Bağlamında Yeni Yöntem Ve Teknikler
Nihat Oyman

Kaynakça

- Bilgin, B., (2007), Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Ankara, Gün Yay. s.13, 88, 103-108
- Çiftçi, F., (2012), Din Öğretiminde Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımı ve Uygulama Örnekleri, Nobel Yay. s.19-25
- Gudde, A. E., (2018), Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları, Çev. Enbiya Yıldırım, Ankara, Otto Yay. s.64-90
- Oyman, N. (2017). Din ve Ahlak Öğretiminde Yöntem ve Teknikler, İstanbul, Cinius Yay. s.2
- Yorulmaz, B., (2013), Oynayalım Öğrenelim, İstanbul, Rağbet Yay. s.13